

■ Partier i förändring?

GISSUR Ó ERLINGSSON – DOUGLAS BROMMESSON¹

Inledning

Utgångspunkten för detta temanummer av *Statsvetenskaplig tidskrift* är iakttagelsen att alla mogna demokratier i grund och botten är representativa demokratier. Dessa bärs upp av politiska partier. Att partierna är nödvändiga för det politiska systemets funktionsduglighet och demokratins legitimitet understryks av många. Bl.a. skriver Ware (1996: 1) att ”it is difficult to imagine there being politics without parties”, och Montero & Gunther (2002: 2f) att “parties have always been ... absolutely essential for the proper functioning of representative democracy”.² Detta är emellertid ingen sentida insikt. Uppfattningen var spridd redan vid tiden för den representativa demokratins genombrott då t.ex. Bryce (1921: 119) slog fast att ”parties are inevitable, no free country has been without them. No one has shown how representative democracy could work without them”. Omkring tjugo år senare slog Schattschneider (1942: 1) fast att det inte går att föreställa sig modern demokrati utan politiska partier, och Dahlberg & Tingsten (1937) att den demokratiska staten var att betrakta som en partistat.

Det är inte bara läroböcker, nutida forskare och gamla auktoriteter som säger detta. T.o.m. den rätt så deltagardemokratiskt orienterade Demokratiutredningens slutbetänkande har detta som utgångspunkt när man skriver att den ”representativa demokratin [i praktiken är] en partidemokrati... Något demokratiskt acceptabelt alternativ till att låta [partierna] utgöra huvudinstrument för den politiska maktutövningen föreligger inte” (SOU 2000:1, s. 29). Och i Kommundemokratikommitténs slutbetänkande (SOU 2001:48, s. 72) konstaterades att partiväsandets centrala roll för demokratin är uppenbar, ”vilket betyder att vad som än händer inom partierna och hur partierna väljer att agera blir avgörande för hur den svenska demokratin utvecklas”.

Med andra ord: moderna demokratier är i allt väsentligt partidemokratier. Borde då inte detta tämligen okontroversiella faktum reflekteras i den samhällsvetenskapliga forskningen om politik och demokrati? Borde man inte förvänta sig att en stor del av forskningsproduktionen vid våra samhällsvetenskapliga forskningsmiljöer ägnade sig just åt partiorganisationerna? Spridda svenska studier finns givetvis, men det sammantagna intrycket kvarstår: Givet partiernas centrala roll i moderna politiska system, utgör de ett styvmoderligt behandlat område inom svensk samhällsvetenskap.³ Den-

1 Fil. dr Gissur Ó Erlingsson är verksam vid Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet. Fil. dr Douglas Brommesson är verksam vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet.

E-post: gissur.erlingsson@liu.se, douglas.brommesson@lnu.se

2 Anmärkas bör att det finns ett par undantag från slutsatsen att moderna demokratier alltid är partidemokratier. Det finns några självständiga ö-stater som i allra högsta grad ska betraktas som demokratier, men som tycks klara sig bra utan politiska partier (Anckar & Anckar 2000).

na analys fångas på ett träffsäkert sätt av Henrik Oscarsson (2009) när han förfasas över tillståndet i svensk partiforskning:⁴

[P]artiforskningen [är] tunn i Sverige ... Under 1995-2005 kan man räkna statsvetenskapliga avhandlingar om partier på händernas fingrar. Vi ser få statsvetare i bänkraderna på partikonventen. Det finns politiska journalister som har bättre koll på vissa partier än vad statsvetarna har. Frågan är om det inte är snudd på tjänstefel av den svenska statsvetarkåren. Vi saknar systematisk kunskap om en av den representativa demokratin huvudaktörer: partierna.

Detta utgör bakgrunden till att vi har tagit initiativ till detta temanummer med titeln *Partier i förändring*. Syftet är att åtminstone tentativt svara upp mot Oscarssons nödröp. Precis som Oscarsson ser vi mängder av skäl till att svensk samhällsvetenskap borde ägna betydligt större uppmärksamhet åt partierna, inte minst på grund av deras stora inflytande på hur demokratin i slutänden faktiskt tar form.

Sett över, säg, en 40-årsperiod, har en mängd strukturella förändringar ägt rum som torde ha påverkat partierna sätt att tänka och arbeta, såväl organisationsmässigt, ideologiskt som strategiskt. I denna introduktionsartikel presenterar vi översiktligt ett par av de viktigaste utvecklingstrenderna i syfte att rama in några av de teman som återkommer i de individuella artiklarna i detta nummer.

Partier i förändring? Ett fågelperspektiv

För 15 år sedan publicerades ett nummer av *Statsvetenskaplig tidskrift* där Pierre & Widfeldt (1995), Håkansson (1995) och Bäck (1995) reflekterade över frågan: Finns det en partikris i Sverige? Frågan dryftades också ett par år senare i en rapport från SNS Demokratiråd (Pettersson et al. 2000). Bakgrunden var den ökande misstron mot partier och politiker, sjunkande valdeltagande, drastiskt sjunkande medlemstal och frågan om huruvida interndemokratin i de politiska partierna hade försämrats. Men – som Bäck & Möller (2003) konstaterar – tenderar debatten om partiernas kris att vara en smula perspektivlös. Faktum är att forskare och samhällsdebattörer åtminstone sedan 1960-talet oroat sig för partiernas funktionssätt (jfr Montero & Gunther 2002). Detta är märkligt, då en mer rättvisande bild av partiernas utvecklingshistoria är att masspartiernas alternativt folkrörelsepartiernas storhetstid inföll under en väldigt begränsad tidsperiod på 1950- och 60-talen. När vi reflekterar över ”partier i kris” måste vi ta i beräkningen att det demokratiska systemet rent allmänt, och partierna mer specifikt, har en god anpassningsförmåga: de kan överleva utmaningar, till och med utvecklas och stärkas av olika samhällsförändringar (se t.ex. Mair 1983). Att samhällsvetare och journalister ibland återkommer till frågan om partiernas kris handlar säkerli-

3 Notera att vi inte säger att forskningsfältet är helt blankt, bara att forskning om partierna är en bristvara relativt deras stora betydelse för demokratin. Några av de forskningsinsatser som gjorts är t.ex. Söderfeldt (1969), Pierre (1986), Albinsson (1986), Uddman (1987), Gilljam & Möller (1996), Demker (1998), Teorell (1998, 1999), Pettersson et al. (2000) samt Demker & Svåsand (2005). Vidare finns två svenska läroböcker som tangerar detta fält, nämligen Bäck & Möller (2003) samt Erlingsson et al. (2005).

4 Citerat från Oscarssons blogg, <http://www.henrikoscarsson.com/2009/02/svensk-partiforskning.html>

gen, åtminstone i viss utsträckning, om det Teorell (1998) kallar ”den nostalgiska synvillan”:

...först [postulerar forskarna] ett ursprungligt idealtillstånd, en interndemokratis lustgård; sedan jämförs detta med den för demokratin så nedslående nutiden, varpå slutsatsen att det blivit sämre blir ofrånkomlig [...] Idag är det fler än för 30 år sedan som inifrån kräver förbättrad interndemokrati i partierna. Av detta dras den felaktiga slutsatsen att den interna demokratin har försämrats. Men i själva verket kan alltså den interna demokratin i partierna rent av vara bättre än förr – om än inte fullt så bra som medlemmarna nu skulle önska (Teorell 1998: 344f).

Icke desto mindre har de senaste tre decenniernas utveckling fått flertalet forskare – främst icke-svenska sådana – att ägna bättre delen av sin arbetstid åt att ifrågasätta huruvida partierna verkligen fullgör sina funktioner på ett bra sätt och hur ändamålsenliga de egentligen är för den representativa demokratis ändamål (t.ex. Drummond 2006; Blondel 2002). För att ge en konkret illustration till detta, är ett citat från socialdemokratiska riksdagsledamoten Lena Sandlin-Hedman illustrativt för en av de mer pregnanta diskussionerna inom partiforskningen. Hon gav uttryck för en oro över socialdemokratis utveckling och yttrade orden: ”Socialdemokraternas styrka i historien har varit att lyssna på rörelsen. Men nu håller vi på att bli ett kampanjparti i stället för folkrörelseparti” (*Dagens Nyheter* 2004-07-09).

Frågan som många har ställt sig är nämligen om partierna har genomgått en sådan drastisk intern omvandling att de numera inte finns till för sina medlemmars skull, utan i första hand bara intresserar sig för att fånga väljarnas röster för att komma åt riksdags- och fullmäktigeplatser (och de resurser som finns knutna till dessa). Utgångspunkten för detta sätt att resonera är att de flesta västdemokratiska partier initialt, långsamt men obönhörligen, utvecklades mot en organisationsmodell som liknade det s.k. masspartiets (Duverger 1954; Neumann 1956).⁵ Sinnebilden för ett massparti är ett parti som företräder välavgränsade samhällsgrupper, har höga medlemstal, vitala lokala partiorganisationer med välbesökta medlemmöten samt en välfungerande interndemokrati.⁶ Här ska noteras att banden mellan masspartierna och civilsamhället var väldigt starka under en lång period. En stark partiloyalitet och partiidentifikation⁷ garanterade, i den svenska kontexten, att väljarna under perioden 1920–1970 närmast regelmässigt röstade på ett och samma parti från ett val till ett annat. Under drygt sju decennier, från det att rösträtten blev allmän fram till slutet av 1980-talet, tog i princip samma fem partier hand om samtliga riksdagsplatser i Sverige (Demker & Svåsand 2005).

Stabiliteten i det svenska partisystemet är unik, i synnerhet när den ses i ljuset av de förändringar som svepte över övriga skandinaviska länder med början på 1960-talet. Under 1970-talet blev väljarna i dessa länder allt mindre lojala mot de partier de tidi-

5 ”Folkrörelsepartiet” kan sägas vara en försvenskning av ”masspartiet” (Gidlund 1989).

6 I Sverige var det Socialdemokraterna och Centerpartiet som först påminde om denna idealtyp, men med tiden blev masspartiet ett ideal för alla partier i det svenska partisystemet (jfr SOU 2000:1, s. 165).

7 För att få en känsla för denna förändring över tid: 1968 sa sig 39 procent av medborgarna ha en känsla av partiidentifikation. 2006 var denna siffra nere på rekordlåga 15 procent (Oscarsson & Holmberg 2009: 11).

gare så troget hade röstat på. I Danmark och Norge fick utvecklingen drastiska återverkningar för de etablerade partierna. Tydligaste uttrycket för detta var 1973 års ”jordbävningssval” (t.ex. Bille 1990; Arter 1999). Här tog sig flera nya partier in i de norska och danska parlamenten, samtidigt som interna stridigheter utbröt inom de etablerade partierna. I Sverige lyste emellertid sådana dramatiska effekter med sin frånvaro. Fempartisystemet var intakt under hela 1970-talet, men har alltmer luckrats upp. I riksdagen har vi numera sju partier, och under 2000-talets första decennium har fyra utmanare – Sverigedemokraterna, Junilistan, Piratpartiet och Feministiskt initiativ – både stulit hyggligt med röster och rejält med medieutrymme från de etablerade partierna. I Erlingssons & Perssons artikel i detta nummer besvaras frågeställningar som rör utmanarna: varför bildades de, vad företräder de för idéer, och – inte minst – vilka väljare tycks de locka?

Uppluckringen av Västeuropas partisystem brukar tillskrivas tre sorters förändringar som ägde rum från slutet av 1950-talet och början av 1960-talet (jfr Pedersen 1983). För det första blev de konflikter som tidigare hade samlat olika samhällsklasser mot varandra (exempelvis kampen för politiska och sociala rättigheter) mindre akuta. För det andra mildrade den ekonomiska tillväxten efter andra världskriget (och den expanderande, framgångsrika välfärdsstaten tillsammans med en framväxande medelklass) spänningarna mellan de tidigare så klassorienterade partierna. För det tredje tillhandahöll den teknologiska utvecklingen partierna nya redskap för att effektivisera deras verksamheter. Framför allt rörde det sig om möjligheten att nå ut med sitt politiska budskap via televisionen och möjligheten att inhämta information om väljarnas preferenser genom opinionsundersökningar.

Här är det inte nödvändigt att bringa reda i de inbördes orsakssambanden mellan dessa tre förändringstendenser. Nedan redogör vi endast för forskning som tar för givet att dessa förändringar *har* ägt rum och som ställer frågan hur förändringarna kan ha påverkat de politiska partierna. Förändringarna tros ha fått återverkningar på:

1. De politiska partiernas strategier
2. Relationen mellan partieliten och partimedlemmarna
3. Relationen mellan partierna och staten
4. Relationen mellan partierna

De uppräknade förändringarna – förändrad konfliktstruktur, ekonomisk tillväxt kombinerad med effektiv omfördelning samt teknologisk utveckling – öppnade upp en möjlighet för partierna att tona ned retoriken som byggde på polarisering mellan samhällsklasser. Istället för att appellera till de väljargrupper som traditionellt röstat på dem, kunde de nu tillåta sig att lyfta blicken och inrikta sig på hela väljarkåren (jfr Katz & Mair 1995: 12). Kirchheimer (1966: 184) har beskrivit det som att partierna gick från att vara medlemsbaserade masspartier, som i första hand strävade efter att vinna val på ideologiskt sammanhållna program, till att utvecklas till kortsiktiga, röstmaximerande och mindre ideologiskt trogna *catch all*-partier. Förändringarna kan således antas ha gett upphov till ideologiska förändringar inom de respektive partierna, ett tema som återkommer i flera av de individuella artiklarna.

Partiforskarna är ense om att partiernas strategier har påverkats av utvecklingen. Partierna tycks ha gått från att vara masspartier/folkrorelsepartier till att bli *catch all*-partier, som kommit att utvecklas till *elektoral professionella partier* (Panebianco 1988)

alternativt *väljarpartier* (Gilljam & Möller 1996) och/eller *mediapartier* (Gidlund & Möller 1999: 17). Utvecklingen verkar även gälla Sverige (jfr Håkansson 2005; SOU 2004: 22; Gidlund 2004; Blyth & Katz 2005; Allen 2009). Detta ser ut att ha fått konsekvenser för sättet man organiserar sig på. Allt fler professionella funktionärer har anställts för att sköta uppgifter som förr utfördes på frivillig basis av partimedlemmar, varför de centrala partiorganisationerna professionaliserats och vuxit i storlek (jfr Soinen & Etzler 2006: 59). Förhållandevis samstämmiga intryck vittnar om att utvecklingen bidragit till att avståndet mellan partiledning och vanliga partimedlemmar ökat, sannolikt på grund av att partiledningarnas beroende av partimedlemmar har minskat på åtminstone tre områden (se Blyth & Katz 2005: 40; Gidlund 2004; Seyd & Whiteley 2004: 358, 363; Ahrne & Papakostas 2003; jfr även Gilljam & Möller 1996; Pierre & Widfeldt 1995):

- Partierna har blivit mindre beroende av medlemmarna som *ambassadörer* för partiet. Medlemmarnas roll som opinionsbildare genom dörrknackning och torgmöten urholkas i takt med att partierna allt effektivare kan nå ut med sitt budskap med hjälp av starka personligheter via de stora massmedierna.
- Partierna har blivit mindre beroende av medlemmarna som *opinionsmätning sinstrument*. Om partiledningen förr behövde medlemmarna för att kunna skaffa sig en uppfattning om vilka stämningar som rörde sig bland väljarna, har detta blivit en överflödig funktion i takt med att opinionsmätningar och fokusgrupper kommit att hantera uppgiften på ett betydligt mera träffsäkert sätt.
- Partierna har blivit *mindre ekonomiskt beroende* av medlemmarna. Sedan 1965 har de svenska partierna kunnat besluta om partistödets omfattning. Partierna har med tiden ökat sin finansieringsandel med skattepengar. Idag svarar det statliga och kommunala partistödet för så mycket som 70–80 procent av partiernas finansiering, medan medlemsavgifterna svarar för ynka 4–5 procent (SOU 2004: 22: s. 34f, s. 44f).

Givet att detta är korrekt, väcks en misstanke att det minskade medlemsberoendet haft en negativ inverkan på partiernas interndemokrati. Risker är att utvecklingen vidgat klyftan mellan de medlemmar som har uppdrag i församlingar på olika nivåer och medlemmar som s.a.s. ”bara” betalar medlemsavgift och/eller går på medlemsmöten.

Men partierna tros inte bara ha inneburit en ökad professionalisering och tilltagande maktkoncentration. Det skulle nämligen inte nödvändigtvis behöva ses som ett problem om partieliterna bara är tillräckligt följsamma och lyhörda gentemot väljarkårens synpunkter, krav och önskemål.⁸ Bekymret är emellertid att delar av forskningen *också* menar att partiernas band till väljarna har försvagats, och att detta *inte* enbart – eller ens huvudsakligen – beror på väljarnas förändrade attityder och värde-

8 En sådan tolkning bygger på en konkurrensdemokratisk (ibland även kallad elitdemokratisk) norm för hur demokratin kan och bör utformas. Bo Lindensjö (1999) illustrerar denna demokratisyn med Joseph Schumpeters demokratimodell. För Schumpeter är demokrati ett institutionellt arrangemang, en metod och procedur, för att uppnå politiska beslut där eliter i konkurrens om väljarnas gunst förvärvar makt att besluta i offentliga angelägenheter. Här krävs varken interndemokrati eller masspartier. Det räcker med välutvecklade professionella partiapparater där medborgarna erbjuds möjlighet att godkänna eller underkänna de eliter som kandiderar till beslutande organ.

ringar, vilket är en vanlig uppfattning i den forskning som bygger på den *postmaterialistiska* tesen (t.ex. Inglehart 1987).

Nej, Katz & Mairs (1994, 1995) inflytelserika argument är att partierna kommit att vända väljarna ryggen – inte tvärtom (jfr Håkansson 1995). Författarnas argument kallas ibland för *kartelltesen*.⁹ Partierna påstås ha tappat sin medborgerliga förankring och utvecklat ett för demokratin osunt beroendeförhållande till de resurser som följer av representation i offentliga församlingar (se även Hermanssons bidrag i detta nummer). Gidlund & Möller (1999: 10) uttrycker detta i termer av att partierna har fjärmat sig från väljarna genom att de vuxit samman med etablerade maktstrukturer, och ”tenderar därför att försvara snarare än att utmana den rådande ordningen” (jfr Pierre & Widfeldt 1995). Vidare har partierna manövrerat sig till en sådan position att de nått en stark kontroll över sina egna resurser och sin maktposition, bl.a. genom den extraordinärt gynnsamma situationen att de själva – i riksdag, regering samt landstings- och primärkommunala organ – kan besluta om det egna partistödets omfattning (jfr SOU 2004:22, s. 29). Härigenom skulle de senaste 15 årens extraordinära medlemsförluster inte behöva utgöra något större problem. Partierna har helt enkelt minskat sitt ekonomiska beroende av att ha många medlemmar genom att kraftigt öka finansieringsandelen från stat, kommun och landsting. Införandet av statligt och kommunalt partistöd har av vissa forskare t.o.m. uttryckligen tolkats i kartellliknande termer. Bl.a. går Gidlund (1983) så långt som att hävda att införandet av partistödet var ett sätt för de etablerade partierna att upprätthålla sin maktposition i förhållande till konkurrerande politiska alternativ.¹⁰

-
- 9 Mair (1997: 94) har uttryckt saken på följande sätt: ”[I]t can be argued that there has been a tendency in recent years towards an ever closer symbiosis between parties and the state, and that this then sets the stage for a new party type, ‘the cartel party’”. Märk dock att den s.k. kartelltesen ingalunda handlar om en långt utvecklad kartell, där alla konkurrensmekanismer sätts ur spel. Vad som avses är att antalet aktörer som är etablerade på partimarknaden är *få* och *välkända*. De känner till varandras huvudsakliga målsättningar, och vet att alla som redan är invalda i t.ex. riksdagen har åtminstone två gemensamma intressen: att hålla den s.k. höger-vänsterskalan vid liv och att själva få tillgång till de fördelar det innebär att sitta i riksdagen, bl.a. genom att gemensamt arbeta för att hålla olika typer av nykomlingar borta. Inom ramen för dessa två premisser är man dock beredd att med näbbar och klor bekämpa varandra.
- 10 Det finns ytterligare exempel på de etablerade partiernas försök till att ”kartellisera” marknaden för politiska partier, dvs. kontrollera det politiska spelområdet till sin egen fördel och/eller till nya utmanares nackdel. Ett första uppenbart exempel är det som diskuteras ovan – kontrollen över partistödets utformning och omfattning. Ett andra exempel kan hämtas från von Sydows (1989: 315) analys av spelet som föregick övergången till enkammarriksdagen, där han i slutsatserna skriver att ”[d]et genomgående ... är att partierna antar konstitutionella ståndpunkter som tenderar att medföra parlamentarisk egennytta för det egna partiet”. Här menar t.ex. Olof Petersson (2001), männe en smula syrligt, att fyraprocentsspärren är godtycklig och ”knappast ... resultatet av någon större statsmannakonst” utan snarare ett försök till att manipulera spelreglerna till utmanares nackdel. Socialdemokraterna påstås ha haft en önskan om att sätta spärren till tre procent (så att Vpk var garanterat riksdagsrepresentation), medan Folkpartiet ville ha fem procent (för att göra det än svårare för Kristdemokraterna att ta sig in i riksdagen). Ett tredje exempel är det som Oscarsson (1998: 298f) diskuterar, nämligen att de svenska riksdagspartierna medvetet har reproducerat vänster-högerdimensionen för att gynna sig själva och missgynna dem som försökt sätta nya frågor på agendan. Ett fjärde, betydligt mer konkret exempel, är då avgiften för att hålla torgmöten chockhöjdes vid 1990-talets början. Avsikten med avgiftshöjningen har uppfattats vara de etablerade partiernas försök att hindra nya, lokala partier att nå ut med sin politik (*Dagens Nyheter* 1992-11-01).

Från strukturell till strategisk och ideologisk förändring

De i huvudsak övergripande strukturella förändringar som diskuterats ovan torde ha kunnat ge upphov till nya strategiska och ideologiska överväganden. En faktor som är av stor vikt här är just partisystemets karaktär. I det svenska fallet har vi kunnat se hur partisystemet genomgått en förändring i två till synes motstridiga riktningar när den renodlade fempartimodellen har satts under tryck. Å ena sidan har ett mer fragmenterat partisystem vuxit fram med fler partier representerade i riksdagen och flera utmanare som hotar under fyraprocentsspärren. Å andra sidan kan en större samordning skönjas inom blocken mot något som alltmer börjar få konturerna av ett tvåpartisystem.

Fragmenteringen är en tendens i hela det västeuropeiska partisystemet. I det svenska fallet har vi sett nya partier etablera sig, både i och utanför riksdagens som seriösa utmanare (se Erlingsson & Persson i detta nummer). Men vi ser också hur framförallt de mindre etablerade partierna söker nischa sig mot bestämda sakfrågor eller nya mer ideologiskt profilerade positioner vilket på sätt och vis antyder en ideologisk fragmentering. I de individuella artiklarna i detta nummer ser vi flera sådana exempel. I Douglas Brommessons artikel om Kristdemokraterna noteras hur detta parti de senaste åren sökt en mer konfliktorienterad framtoning för att på så sätt, får vi anta, stärka den egna profilen. I debatten om Folkpartiet har det framförts liknande (motvarande) idéer vars innebörd är att Folkpartiet ideologiskt har lämnat en Westbergsk ”snällism” till förmån för vad som beskrivits som en Björklundsk ”betongliberalism”. Trots detta kan Kararina Barrling Hermansson visa i sin artikel att den interna folkpartistiska partikulturen är oförändrad, oavsett eventuella ideologiska förändringar. Även Malena Sundström Roséns & Mikael Sundströms artikel om Centerpartiet ger bilden av ett parti som lämnat en kompromissande mittenposition för att istället söka sig högerut utifrån förhoppningen om en tydligare egen profil.

Men hos de mindre rödgröna partierna – Vänsterpartiet och Miljöpartiet – ser vi snarare en motsatt tendens. Jörgen Hermansson argumenterar för att Vänsterpartiet har rört sig i riktning mot en nedtonad kommunism och att partiet också tagit avgörande steg mot regeringsfäihet, även om frågan delvis lämnas öppen huruvida Vänsterpartiet kommer att kunna hantera regeringspositionen. I Stig-Björn Ljunggrens artikel om Miljöpartiet ser vi en än tydligare resa från en position utanför etablissemang och regeringsanspråk till en process där ansvarstagande och regeringsduglighet hamnat överst på agendan.

Dessa skillnader mellan de rödgröna och de borgerliga småpartierna kan antas ha sin förklaring, menar vi, i den andra förändringstendensen i det svenska partisystemet – i riktning mot något som i sina grunddrag kommit att påminna om ett tvåpartisystem. På den borgerliga sidan har vi sett en större samordning som kunnat tolkas som att de fyra borgerliga partierna har haft en större beredskap att bilda en majoritetsregering och regera tillsammans jämfört med de rödgröna partierna, som tidigare förlitat sig på ett lösare samarbete. Men ställda inför hotet att de borgerliga ska uppfattas som mer regeringsdugliga – en gren som Socialdemokraterna traditionellt har dominerat – har de rödgröna också sökt samordning och alliansbildning.

Inför valet 2010 ser vi således två förhållandevis samtrimmade allianser gå till val. Utvecklingen mot skapandet av de två allianserna har skett i olika takt. Givet att den

borgerliga sidan var först ute fick de mindre borgerliga partierna också tidigare möta baksidan med alliansbygget – risken för en utraderad profil. Dessa kan därför antas ha haft större anledning än sina kollegor på den rödgröna sidan att söka en tydligare egen profilering. För Miljöpartiet och Vänsterpartiet har istället behovet av samordning och att ”sitta still i båten” varit större, kanske en naturlig utveckling mot bakgrund av att såväl Miljöpartiet som Vänsterpartiet har mötts av en allmän skepsis kring förmågan att fungera i en framtida regering. Kostnaden för att uppnå en bild av en mer samordnad rödgrön allians tycks, för Miljöpartiet och Vänsterpartiet, ha blivit en något mer utslätad ideologisk profil jämfört med tidigare.

Även om de mindre partiernas agerande har varit viktigt för alliansbyggandet på båda sidor om blockgränsen är det framför allt de två stora partierna, Socialdemokraterna och Moderaterna, som bidragit till framväxten av vad som mer och mer kommit att likna ett tvåpartisystem. Socialdemokraterna har länge haft en profil av *catch all*-parti på vänstersidan, och efter det att ”De nya Moderaterna” sjösattes kom Moderaterna att få en liknande roll på den borgerliga sidan (jfr Lindboms respektive Santesson-Wilsons bidrag i detta nummer). Därmed möjliggjordes ett närmare samarbete på den borgerliga sidan, ett samarbete som kommit att matchas av det rödgröna samarbetet.

Sammanfattningsvis, vår slutpoäng här är att de båda till synes motstridiga förändringstendenserna i det svenska partisystemet – mot fragmentering och mot samordning – inte nödvändigtvis ska uppfattas som motstridiga. När vi ser en rörelse mot mer av samordning och möjligen också ideologisk likriktning i den ideologiska mitten underlättar det kompromisser och samarbete inom respektive block. Men samtidigt lämnas terräng öppen i de mer profilerade ytterkantspositionerna där de mindre partierna tvingas söka sig för att inte förgås i skuggan av de större partierna i mitten av det politiska spektrumet.

Vi har här, om än skissartat, försökt diagnosticera den svenska partiforskningens hälsotillstånd, samt använt den breda penseln för att teckna några pregnanta utvecklingslinjer för partier och partisystem i allmänhet och för svenska förhållanden i synnerhet. Det är mot denna fond detta temanummer har tillkommit, och mot denna bakgrund det också ska läsas.

Några ord om de förutsättningar vi givit de författare som återfinns i detta nummer. Som gästredaktörer har vi bjudit in de individuella författarna att inkomma med bidrag som tangerar frågeställningar om de svenska partiernas strategiska och/eller ideologiska förskjutningar. Vi har medvetet formulerat oss öppet i inbjudan. De respektive författarna har haft stort utrymme att själva välja vilka frågeställningar, vilka teorier och vilken tidsperiod de riktar sin uppmärksamhet mot. Ambitionen med detta har varit att – genom att göra nedslag vid olika aspekter av de respektive partiernas strategiska och/eller ideologiska förskjutningar – teckna en samtidshistorisk bild av vad som pågår i den svenska partidemokratin.¹¹ Oss veterligen har en sådan bild aldrig tidigare tecknats med utgångspunkt i de svenska politiska partiernas interna före-

11 Vi vill här ta tillfället i akt att tacka de fackgranskare som granskat de olika artiklarna i detta temanummer och därmed bidragit till att höja kvaliteten på numret i sin helhet.

havanden. Vi hoppas, och tror, att detta ska kunna vara en trevlig, intresseväckande läsning för såväl akademiker som en bredare, politiskt intresserad allmänhet.

Referenser

- Ahrne, Göran & Apostolis Papakostas (2003). "Behövs medlemmarna?", *Sociologisk Forskning* 39(3), s 3–10.
- Allern, Elin H. & Karina Pedersen (2007). "The Impact of Party Organizational Changes on Democracy", *Western European Politics* 30(1), s 68–92.
- Anckar, Carsten & Dag Anckar (2000). "Democracies Without Parties", *Comparative Political Parties* 33(2), s 225–248.
- Bille, Lars (1990). "Denmark: The Oscillating Party System" i Mair, Peter & Gordon Smith (red) *Understanding Party System Change in Western Europe*. London: Frank Cass.
- Blondel, Jean (2002). "Party Government, Patronage, and Party Decline in Western Europe", i Gunther, Richard, José Ramón Montero & Juan J. Lintz (red). *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press.
- Blyth, Mark & Richard S Katz (2005). "From Catch-all Politics to Cartelization: The Political Economy of the Cartel Party", *West European Politics* 28(1), s 33–60.
- Bryce, James (1921). *Modern Democracies*. New York: MacMillan.
- Bäck, Henry (1995). "Partikrisen, den nya politiken och den nya högern", *Statsvetenskaplig tidskrift* 95(1), s 51–53.
- Bäck, Mats & Tommy Möller (2003). *Partier och organisationer*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Dagens Nyheter* 2004-07-09. "S-politiker struntade i valet. Socialdemokraterna har förlorat greppet om partifolket i EU-frågan."
- Dagens Nyheter* 1992-11-01. "Inblick: Lokal gemenskap ger röster."
- Dahlberg, Gunnar & Herbert Tingsten (1937). *Svensk politisk uppslagsbok*. Stockholm: PA Norstedt & Söner.
- Demker, Marie (1998). *Religion och politik*. Stockholm: SNS förlag.
- Demker, Marie & Lars Svåsand (2005). *Partiernas århundrade. Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santéus förlag.
- Drummond, Andrew J. (2006). "Electoral Volatility and Party Decline in Western Democracies: 1970-1995", *Political Studies* 54(1), s 628–647.
- Duverger, Maurice (1954). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen.
- Erlingsson, Gissur Ó., Anders Håkansson, Karl Magnus Johansson & Ingvar Mattson (2005). *Politiska partier*. Lund: Studentlitteratur.
- Gidlund, Gullan (2004). "Folkrörelsepartiet och kunskapsamhället", i Olof Ruin (red), *Politikens ramar och aktörer. En vänbok till Ingvar Carlsson*. Stockholm: Hjalmarsson och Högberg förlag.
- Gidlund, Gullan (1989). "Folkrörelsepartiet och den politiska styrelsen. SAP:s organisationsutveckling", i Misgeld, Klaus, Karl Molin & Klas Åmark (red), *Socialdemokraternas samhälle*. Stockholm: Tiden.
- Gidlund, Gullan (1983). *Partistöd*. Lund: Liber/Gleerups.
- Gidlund, Gullan & Tommy Möller (1999). *Demokraternas trojännare*. SOU 1999:30. Stockholm: Fakta Info Direkt.

- Gilljam, Mikael & Tommy Möller (1996). "Från medlemspartier till väljarpartier", i SOU 1996:162 *På medborgarnas villkor. En demokratisk infrastruktur*. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Håkansson, Anders (2005). "Vad styr partiets agerande?", i Gissur Ó. Erlingsson, Anders Håkansson, Karl Magnus Johansson & Ingvar Mattson, *Politiska partier*. Lund: Studentlitteratur.
- Håkansson, Anders (1995). "Kris för de svenska partierna?", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 98(1), 45–51.
- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Katz, Richard S. & Mair, Peter (1995). "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", *Party Politics* 1(1), 5–28.
- Kirchheimer, Otto (1966). "The Transformation of Western European Party Systems", i LaPalombara, Joseph & Myron Weiner (red) *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Lindensjö, Bo (1999). "Demokrati", i SOU 1999:77 *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: Fritzes.
- Mair, Peter (1997). *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press.
- Mair, Peter (1983). "Adaptation and Control: Towards an Understanding of Party and Party System Change", i Daalder, Hans och Peter Mair (red) *Western European Party Systems. Continuity and Change*. London: Sage Publications.
- Montero, José Ramón & Richard Gunther (2002). "Introduction: Reviewing and Reassessing Parties", i Gunther, Richard, José Ramón Montero & Juan J. Linz (red). *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press.
- Neumann, Sigmund (1956). "Toward a Comparative Study of Political Parties", i Neumann, Sigmund (red) *Modern Political Parties: Approaches to Comparative Politics*. Chicago: Chicago University Press.
- Oscarsson, Henrik (1998). *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956–1996*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (2009). *Därför vann Alliansen. En sammanfattning av några resultat från valundersökningen 2006*. Demokratistatistik, Rapport 9. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Panbianco, Angelo (1988). *Political Parties. Organization and power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, Mogens N. (1983). "Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems; 1948–1977: Explorations in Explanation", i Daalder, Hans & Peter Mair (red), *Western European Party Systems: Continuity and Change*. London: Sage Publications.
- Petersson, Olof (2001). "Valsystemet knakar i fogarna." Debattinlägg i *Dagens Nyheter* (2001-12-16).
- Petersson, Olof, Gudmund Hernes, Sören Holmberg, Lise Togeby & Lena Wängnerud (2000). *Demokrati utan partier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Pierre, Jon (1986). *Partikongresser och regeringspolitik. En studie av den socialdemokratiska partikongressens beslutsfattande och inflytande 1948–1978*. Lund: Kommunfakta.
- Pierre, Jon & Anders Widfeldt (1995). "Partikris i Sverige?", *Statsvetenskaplig tidskrift* 98(1), 41–45.
- Schattschneider, Elmer Eric (1942). *Party Government*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Blyth, Mark & Richard S. Katz (2005). "From Catch-all Politics to Cartelisation: The Political Economy of the Cartel Party", *West European Politics* 28(1), s 33–60.
- Soininen, Maritta & Nils Etzler (2006). *Partierna nominerar. Exkluderingens mekanismer: etnicitet och representation*. SOU 2006:53. Stockholm: Fritzes.

- SOU 2000:1. *En utbållig demokrati*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:48. *Att vara med på riktigt: demokratiutveckling i kommuner och landsting*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:22. *Allmänhetens insyn i partiets och valkandidaters intäkter*. Stockholm: Fritzes.
- Söderfeldt, Björn (1969). "Oligarkins järnlag. Partistruktur och partidemokrati", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 72(1), s 43–76.
- Teorell, Jan (1998). *Demokrati eller fätalsvälde?* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Teorell, Jan (1999). "A Deliberative Defense of Intra-party Democracy", *Party Politics* 5(3), s 563 – 582.
- Uddman, Paula (1987). "Arbetsbörda och regeringsansvar. Centerpartiets riksstämmor under 1970-talet", i Stenelo Lars-Göran (red), *Statsvetenskapens mångfald. Festskrift till Nils Stjernquist*. Lund: Lund University Press.
- Ware, Alan (1996). *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- von Sydow, Björn (1989). *Vägen till enkammarriksdagen. Demokratisk författningsspolitik i Sverige 1944–1968*. Stockholm: Tidens förlag.
- www.henrikoscarsson.com